

Autorzy zaskarbili sobie wdzięczność szerokich kręgów czytelniczych. Wydawnictwu Sejmowemu należy się najwyższe uznanie za wyjście naprzeciw potrzebom czasu oraz za staranność wykazaną przy wydaniu książki. *Dzieje Sejmu Polskiego* otrzymały bowiem wyjątkowo piękną szatę zewnętrzną, godną zawartych w nich treści.

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. Bd 1: *Reichspublizistik und Policeywissenschaft, 1600 - 1800*, München 1988; Bd 2: *Staatslehre und Verwaltungswissenschaft, 1800 - 1914*, München 1992: ss. 431 + 480.

Obydwa tomy swego obszernego dzieła poświęcił Autor historii wiedzy prawniczej w Niemczech w zakresie prawa ustrojowego i administracyjnego. M. Stolleis specjalizuje się od lat w tych zagadnieniach. Jego praca habilitacyjna dotyczyła pojęcia „dobra ogółu” w szerokiej perspektywie historycznej, szczególnie zaś w Trzeciej Rzeszy (*Gemeinwohlformeln im nationalsozialistischen Recht*, Berlin 1974, 315 stron). Wynikiem jego dalszej pracy było m.in. opublikowanie tomu pt. *Staatsdenker im 17. und 18. Jahrhundert* (drugie wydanie we Frankfurcie, 1987, praca zbiorowa pod red. M. Stolleisa), w którym znajduje się i jego artykuł o związkach publicystyki politycznej z prawem natury w Rzeszy XVII i XVIII stulecia. Był następnie współredaktorem (wraz z B. Diestelkampem) zbioru prac pt. *Justizalltag im Dritten Reich* (Frankfurt 1988) i w tymże tomie autorem rozdziału o sądownictwie administracyjnym w narodowym socjalizmie (ss. 26 - 39). Kolejną ważniejszą publikacją M. Stolleisa była monografia pt. *Staat und Staatsräson in der frühen Neuzeit. Studien zur Rechtsgeschichte des öffentlichen Rechts* (Frankfurt 1990, 350 stron). Wymieniam tu tylko niektóre osiągnięcia Autora, który — jak widać — kieruje konsekwentnie swe zainteresowania ku historii ustroju Niemiec w epoce nowożytnej i najnowszej (okres hitlerowski). Od 1975 r. jest profesorem prawa publicznego i nowożytnej historii prawa na uniwersytecie im. Goethego we Frankfurcie nad Menem, zaś od 1991 r. nadto dyrektorem Instytutu Maxa Plancka dla Europejskiej Historii Prawa.

We wstępie do pierwszego tomu swego najnowszego dzieła mówi Autor, że postanowił przedstawić „powstawanie i rozwój prawnonaukowego myślenia i piśmiennictwa o »ius publicum« we wczesnej epoce nowożytnej, w powiązaniu z dyscyplinami sąsiednimi”. Uważa bowiem, że — w przeciwieństwie do uprawianej w Niemczech od dawna historii prawa prywatnego — prawo publiczne było dotąd zaniedbywane do tego stopnia, że brak nawet studiów wstępnych, względnie, jeśli są, wymagają korektury lub nowej interpretacji. Autor stwierdza skromnie, że na syntezę historii prawa publicznego jest jeszcze za wcześnie, lecz chce, by jego praca była „tymczasowym bilansem”, umożliwiającym dalsze studia. W rzeczywistości zaś jego dzieło stanowi w wielu kwestiach interesującą syntezę.

Odznacza się ono uderzającym „porządkiem” metodologicznym i przejrzystością. Zakreślonych w pierwszym rozdziale granic i celów badawczych Autor przestrzega w całym opracowaniu. Po rozdziale wstępnym przechodzi do omówienia stosunku prawa publicznego do prawa rzymskiego (s. 58 - 79), następnie — stosunku prawa publicznego do polityki (s. 80 - 125). Kolejny rozdział został poświęcony historii ustroju cesarstwa rzymskiego narodu niemieckiego od Reformacji do pokoju westfalskiego (s. 126 - 267), następny — historii Rzeszy, jej publicystyki i jej uniwersytetów w czasie od zakończenia wojny trzydziestoletniej do założenia uniwersytetu w Halle (1694 r.) (s. 225 - 267). Przedmiotem dalszej analizy są: prawo natury i *ius publicum universale* (s. 268 - 297), działalność uniwersytetów w Halle i Getyndze oraz zmierzch publicystyki Rzeszy (s. 298 - 333), „dobra policja” czyli rozwój doktryny o rządzeniu państwem i związanej z tym etyki (*gute Policey*, s. 334 - 365), wiedza o „policji” i prawo „policyjne”, ich rozwój aż do XIX w. (s. 366 - 393). W ostatnim rozdziale (s. 394 - 404) dał Autor zwięzłe podsumowanie całości tomu

(powstanie prawa publicznego jako odpowiedź na kryzys ery nowożytnej; zracjonalizowanie i podział tego prawa na dyscypliny; przyczyny jego wzrostu; prawo publiczne a polityka).

Autor porusza się w tej rozległej tematyce ze swobodą, którą daje mu nieprzeciętna erudycja, a zwłaszcza gruntowna znajomość różnorodnych i obficie cytowanych źródeł. Ilość wykorzystanych źródeł jest imponująca (sam spis ich tytułów zajmuje w omawianej książce 22 strony druku). Mimo zapowiedzi w tytule, że praca jest poświęcona historii Niemiec, Autor ocenia zjawiska i rozwój niemieckiej kultury prawniczej na szerszym, europejskim tle (np. doktryna Machiavella, Bodinusa, francuskiego Oświecenia).

Drugi tom zamknięty w datach 1800 - 1914 przedstawia wykształconą już niemiecką doktrynę prawa państwowego i naukę administracji. Uważając rok 1848 za przełomowy w historii Niemiec, Autor poświęca 5 rozdziałów okresowi przed 1848 r. i 5 rozdziałów okresowi po tej dacie. Rozdzielenie materiału pomiędzy poszczególne części nie było łatwe. Mimo przestrzegania chronologii Autor był zmuszony nieraz wracać spojrzeniem wstecz lub wybiegać naprzód, aby sprostować bogactwu wydarzeń politycznych i ich skutków w doktrynie prawno-państwowej. Wszak wiek XIX to okres rewolucji i politycznych represji, anachronizmu, nowych problemów społecznych, rewolucji przemysłowej, liberalizmu, ruchu konstytucyjnego i nacjonalizmu. Przy tym wszystkim nie zaginęło jeszcze w Europie myślenie proabsolutystyczne. Wiek XIX — jak pisze Autor — był okresem niezwykle obfitości literatury polityczno - ustrojowej. W tej mnogości poglądów i tendencji starał się Autor przeprowadzić swoje klasyfikacje i oceny.

Drugi tom rozpoczyna się od przedstawienia stanu niemieckiego prawa publicznego około roku 1800 (przejście od oświeczonego absolutyzmu do epoki konstytucyjnej, s. 39 - 75); następnie znajdujemy historię doktryny ustrojowej w okresie od Kongresu Wiedeńskiego i powstania Związku Niemieckiego, 1815 - 1848 s. 76 - 120), z kolei — dzieje tzw. ogólnej nauki o państwie (allgemeine Staatslehre) do 1848 r., prawo państwowe poszczególnych państw niemieckich przed 1848 r. (s. 187 - 228) oraz początki prawa administracyjnego w tym okresie (s. 229 - 265). Dalsze rozdziały dotyczą prawa państwowego w czasie rewolucji 1848 r. (s. 266 - 280), prawa państwowego i administracyjnego poszczególnych państw niemieckich do 1914 r. (s. 281 - 321), ogólnej nauki o niemieckim państwie i nauki o prawie państwowym całej Rzeszy w latach 1850 - 1866 (s. 322 - 380), wiedzy administracyjnej i nauki o administracji państwa w latach 1850 - 1914 (s. 432 - 460), które Autor kończy rozważaniami o prawie ustrojowym fin de siècle'u i pytaniem, czy państwo ówczesne to państwo narodowe czy państwo społeczeństwa przemysłowego?

Obydwa tomy zaopatrzone są w indeksy rzeczowe i indeksy osób (te ostatnie - odrębnie na podstawie literatury zasadniczej i literatury szczegółowej).

Niezwykle szeroka podstawa źródłowa, bogactwo wykorzystanych materiałów (także literatury), oryginalność koncepcji i ocen, bystrość i duży obiektywizm spojrzenia historycznego - czynią z dzieła Michaela Stolleisa (będącego wynikiem ogromnego kilkuletniego wysiłku oraz talentu Autora) podstawową pozycję bibliograficzną najnowszej historii prawa, do której sięgać będą badacze jeszcze przez wiele lat. Dzieło będzie też zapewne służyć studentom Wydziałów Prawa w Niemczech i poza ich granicami, oczywiście studentom ambitnym i rozmiłowanym w historii, jak ich frankfurcki Profesor.

IRENA MALINOWSKA - KWIATKOWSKA (Kraków)

Richard van D ü l m e n, *Verbrechen, Strafen und soziale Kontrolle*, „Studien zur historischen Kulturforschung” Bd. III, Frankfurt/M 1990 s. 312

Richard van Dülmen, profesor historii nowożytnej na uniwersytecie w Saarbrücken, autor szeregu monografii z dziejów społeczeństwa, kultury i prawa, jest również od lat inicjatorem i wydawcą prac zbiorowych z zakresu szeroko pojętej nowożytnej historii społecznej. Ostatnio,